

Vocaalreductie in spontaan gesproken Standaardnederlands: een verkennende studie

Hanne Kloots, Georges De Schutter, Steven Gillis & Marc Swerts*

Universiteit Antwerpen (UIA) - Centrum voor Nederlandse Taal en Spraak, Universiteitsplein 1, B-2610 Wilrijk (Belgi). E-mail: hkloots@uia.ua.ac.be, gdeschutter@kantl.be, gillis@uia.ua.ac.be, swerts@uia.ua.ac.be

1. Inleiding

In het VNC-project *Variatie in de uitspraak van het Standaardnederlands*, een samenwerkingsproject tussen de Katholieke Universiteit Nijmegen en de Universitaire Instelling Antwerpen (FWO G-2205.98), wordt o.a. onderzoek gedaan naar reductie van vocalen. Daarbij wordt gefocust op de toestand in spontaan gesproken Standaardnederlands in Vlaanderen en Nederland op het einde van de twintigste eeuw. In een verkennende studie is vocaalreductie onderzocht in de eerste syllabe van enkele bisyllabische woorden: *manier*, *moment* en *probeer(t)*. Het doel van dit ori nterende onderzoek is tweeledig. In de eerste plaats wordt in kaart gebracht hoe vocalen in onbeklemtoonde, open syllaben worden gerealiseerd. Wordt de eerste vocaal van *moment* over het algemeen lang, kort of dof uitgesproken, of valt hij misschien zelfs helemaal weg? En gebruiken Nederlanders misschien andere varianten dan Vlamingen? De tweede doelstelling van deze studie is eerder methodologisch van aard. Spontane spraak verdient zeker onze belangstelling - het is immers "the most basic type of communicative use of language" (Rischel 1992:380) - maar aan werken met spontane spraak zitten nogal wat praktische bezwaren vast (zie bv. Rischel 1992:379, Ernestus 2000:81ff.). In deze studie wordt de bruikbaarheid onderzocht van een methode, specifiek ontwikkeld voor de beoordeling van spontaan taalmateriaal. Deze bijdrage is als volgt opgebouwd. Eerst wordt beschreven wat wij onder vocaalreductie verstaan (1.1) en hoe dit verschijnsel wordt beoordeeld door taalnormeerders (1.2). In de tweede paragraaf wordt de opzet van het onderzoek toegelicht. Achtereenvolgens worden de dataverzameling (2.1), de dataverwerking (2.2) en de hypothesen (2.3) besproken. De derde paragraaf bevat de resultaten en in de vierde paragraaf worden die resultaten becommentarieerd. De conclusies zijn te vinden in de vijfde paragraaf.

1.1 Begripsomschrijving

In deze bijdrage wordt de term *vocaalreductie* gebruikt als overkoepelende term voor drie verschillende verschijnselen: *verdoffing*, *verkorting* en *syncope* van vocalen. Deze vormen van vocaalreductie kunnen in verband worden gebracht met factoren als 'articulatory effort', beklemtoonbaarheid, syllabegewicht, aantal syllaben, plaats van articulatie en positie in het woord (zie o.a. Booij 1995, De Schutter 1975, Ernestus 2000, Kager 1989, Koopmans-Van Beinum 1982, Martin 1968, Nooteboom 1972, Van Bergem 1995). Ook de factor woordfrequentie wordt geregeld genoemd. Hoogfrequente woorden zouden meer kans maken om

gereduceerd te worden dan woorden met een lagere frequentie. Op deze factoren kan binnen het bestek van deze conferentiebijdrage niet al te diep worden ingegaan. We volstaan hier met de vermelding dat vocaalreductie typisch is voor open, onbeklemtoonde syllaben in frequent gebruikte woorden. Voor meer informatie in verband met de fonetisch-fonologische component verwijzen we naar Kloots e.a. (2002).

Het eerste type van vocaalreductie, *verdoffing* tot sjwa (bv. *model* > *m[«]del*), is het best gedocumenteerd. Deze vorm van reductie komt frequent voor in de dialecten van bijna heel Nederland, in het noorden van de provincie Antwerpen, Limburg en het oosten van Vlaams-Brabant (Stroop 1974). Dat er in de dialecten van Noord-Belgi minder verdoffing geattesteerd is dan in die van Nederland, brengt Stroop in verband met het feit dat Vlamingen over het algemeen beter vertrouwd zijn met het Frans (en dus ook met de oorspronkelijke — volle — vormen). Verder vermoedt hij dat het reducerende gebied in Noord-Belgi ooit groter is geweest dan nu. Martin (1968:180) denkt eerder aan een stijlverschil tussen Noord en Zuid. De verdofte vormen zouden in Nederland vooral voorkomen in de *Ø*lottere omgangstaal *Ø*een vari teit die net iets minder formeel is dan de *Ø*erzorgde *Ø*andaardtaal. In Vlaanderen is er volgens Martin echter nog geen taalvari teit tot stand gekomen die hiermee direct vergelijkbaar is (zie bv. ook Geeraerts 2001:338-339).

Het tweede type van vocaalreductie dat hier wordt onderscheiden, is *vocaalverkorting*. Deze term verwijst naar de realisatie van [a], [o], [e], [y] en [i] als [A], [], [E], [^] en [I]. De keuze voor de benaming 'vocaalverkorting' verdient enige toelichting (zie o.a. Booij 1995, Kager 1989). Ten eerste veronderstelt de term 'verkorting' dat er twee categorie n van vocalen bestaan, 'lange' en 'korte', een onderverdeling waar heel wat fonetisch-fonologische haken en ogen aan vastzitten. Zo zijn klanken als [i], [y] en [u] fonetisch kort, maar fonologisch lang. Ten tweede suggereert 'verkorting' dat de 'korte' klinkers ooit 'lang' zouden zijn geweest of dat - ten minste op een bepaald (onderliggend) niveau - nog steeds zijn. In deze bijdrage wordt de term 'verkorting' louter gebruikt om het verband aan te duiden tussen [a] en [A], [i] en [I] enz. Of de 'korte' varianten effectief een minder lange duur hebben dan de 'lange' wordt in deze bijdrage buiten beschouwing gelaten, net als de vraag of de 'verkorte' klanken onderliggend 'lang' zijn¹

De derde vorm van vocaalreductie die hier wordt besproken, is de zogenaamde *syncope*, het volledig wegvallen van een vocaal. Aan dit verschijnsel is in de literatuur tot nu toe nauwelijks aandacht geschonken. Martin (1968:177) en Van Bree (1987:79) beschrijven syncope als het eindstadium van een verdoffingsproces. Een vorm als *plisie* (politie) zou dan ontstaan zijn uit de verdofte vorm *p[«]litie*. Verder kan eigenlijk alleen nog worden verwezen naar het proefschrift van Ernestus (2000:129ff.) die in haar corpus van spontane spraak heel wat sterk gereduceerde vormen aantrof.

1.2 Van 'onbeschaafd' tot 'een kwestie van smaakvol aanvoelen'

Hoe worden de diverse vormen van vocaalreductie beoordeeld? Er moet een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen verdoffing, verkorting en syncope (niet elk type krijgt even veel aandacht) en tussen Vlaanderen en Nederland. Over *verdoffing* tot sjwa lijkt een consensus te bestaan, althans in Vlaanderen. Realisaties als *k[«]non* en *m[«]kiek* worden al bijna een eeuw

¹ Een boeiend historisch overzicht over deze problematiek is te vinden in Van Oostendorp (2000:64ff.).

lang afgekeurd (zie bv. Verachtert 1911:19, Scharp 1912:79, Demanet 1939:75, Blancquaert 1957:75, Mussche 1962:29, Van Haver 1972:52, Scherps 1979:78, Smedts & Van Belle 1993:48). Ook in Nederland werd de verdopte variant lange tijd als bijzonder 'onbeschaafd' ervaren (zie bv. Veldkamp 1911:201-202, De Groot 1932:17, Bolkestein e.a. 1939:92-93, Van Haeringen 1957/1979:256, Van Bakel 1976:47). Auteurs van recentere Nederlandse naslagwerken lijken over het algemeen een liberaler standpunt in te nemen. Ze spreken bijvoorbeeld van een "kwestie van smaakvol aanvoelen" (Veldkamp e.a. 1973:47) of een "uiterst wisselvallig proces" (Heemskerk & Zonneveld 2000:33-34)².

Vocaalverkorting kan vooral in Vlaanderen op de belangstelling van heel wat taalnormeerders rekenen. Bij de behandeling van [a], [o], [e], [y] en [i] wordt vaak een lijstje (leen)woorden afgedrukt met een volle vocaal in een onbeklemtoonde, open syllabe (zie bv. Demanet 1939, Blancquaert 1957, Mussche 1962, Van Maele 1972, Van Haver 1972, Scherps 1979, Van Roey & Frateur 1981). De samenstellers van de handleidingen zijn van mening dat de eerste vocaal van woorden als *tiran* en *product* door veel Vlamingen abusievelijk 'kort' wordt uitgesproken. Wie deze woorden correct wil realiseren, wordt aangeraden om de 'lange' variant te gebruiken. In de Nederlandse handleidingen is er veel minder aandacht voor vocaalverkorting. Heemskerk & Zonneveld (2000:33) beschrijven het verschijnsel als de "overgang naar een klinker uit de korte groep" en daarmee de "eerste stap" in het proces van vocaalreductie.

Aan de derde vorm van reductie, *syncope*, wordt in geen enkele uitspraakgids aandacht besteed. Linthorst & Leerkamp (1969:112-113) sommen wel een hele rist sterk gereduceerde vormen op die ze terloops hebben opgevangen, bijvoorbeeld *parteklier* voor *particulier*.

2. Opzet van het onderzoek

2.1 Dataverzameling

In het kader van het VNC-project *Variatie in de uitspraak van het Standaardnederlands* werd in de loop van 1999 van 80 Vlaamse en 80 Nederlandse leerkrachten Nederlands een interview afgenomen. Er werd gekozen voor leraren Nederlands omdat zij op het vlak van taal een voorbeeldfunctie vervullen. Ze worden over het algemeen beschouwd als professionele taalgebruikers die weten 'hoe het hoort' (zie ook Smakman & Van Bezooijen 1997, Van de Velde & Houtermans 1999). Bij de selectie van de informanten werd rekening gehouden met enkele sociolinguïstische parameters. De helft van de leerkrachten is geboren voor 1955, de andere helft na 1960. Er namen even veel mannen deel als vrouwen, en alleen wie ook geboren en getogen is in de regio waar hij/zij nu woont en werkt, kon deelnemen aan het onderzoek. Op de vorige *Sociolinguïstische Conferentie* werd de plaatsselectie uitvoerig toegelicht (Van Hout e.a. 1999). De keuze van regio's en steden gebeurde op basis van criteria als dialectbasis, verzorgingsfunctie en bevolkingsdichtheid. Zowel in Vlaanderen als in Nederland werden vier regio's geselecteerd: een centrumzone (Antwerpen/Brabant, Randstad), een intermediaire zone (Oost-Vlaanderen, Utrecht/Gelderland) en twee perifere gebieden (West-Vlaanderen, Groningen/Drenthe, Belgisch- en Nederlands-Limburg). In elke regio werden twee of meer

² Het *Uitspraakwoordenboek* van Heemskerk & Zonneveld (2000) is geschreven door Nederlandse auteurs, maar er werkten ook Vlaamse experts aan mee.

middelgrote steden geselecteerd. De informanten geven les in de daar gevestigde scholen voor secundair (VL) resp. voortgezet (NL) onderwijs.

Het interview dat van de leerkrachten werd afgenomen, bestond uit verschillende taken. De proefpersonen lazen o.a. woorden voor, benoemden plaatjes, vervulde zinnen en beschreven een route in een doolhof. Elk interview werd afgesloten met een gesprek van minstens 15 minuten. Doel van dit laatste onderdeel was om van elke informant zoveel mogelijk spontane spraak te verzamelen. Het zijn deze spontane gesprekken die de basis vormden voor het onderzoek naar vocaalreductie. De interviewers probeerden de gesprekken zo weinig mogelijk te sturen en hun eigen inbreng zo beperkt mogelijk te houden. Ze hadden een aantal vragen voorbereid rond thema's als literatuur, (onderwijs)actualiteit en hobby's, maar het was geenszins de bedoeling dat bij elke informant al deze thema's aan bod zouden komen. Er werd zoveel mogelijk ingespeeld op de interesses van de individuele proefpersonen en de onderwerpen die zij zelf ter sprake brachten. De interviews werden afgenomen door twee projectmedewerkers met een vergelijkbaar profiel: beiden hadden een taalkundige opleiding genoten, waren ongeveer even oud en spraken tijdens de interviews Standaardnederlands. De interviews werden afgenomen in een rustige ruimte op school, op de universiteit of bij de informanten thuis. Er werd gebruik gemaakt van een Tascam DA-P1 draagbare dat-recorder en AKG-C420 headsets met een condensormicrofoon.

In deze bijdrage wordt reductie bestudeerd in drie woorden die frequent voorkwamen in de interviews: *manier*, *moment* en *probeer(t)*. Ze bestaan uit twee syllaben, het accent valt op de tweede syllabe en de eerste syllabe eindigt op een klinker. In totaal leverden de gesprekken uit de interviews 813 realisaties op. De spontane spraak werd niet speciaal verzameld met het oog op de studie van deze drie woorden. Integendeel: de onderzoekers wilden de informanten juist zo min mogelijk sturen. Uiteraard had dit laatste wel gevolgen voor de samenstelling van het corpus: we beschikken niet voor elk woord over even veel realisaties (*manier*: 236, *moment*: 291, *probeer(t)*: 286). De 813 stimuli werden gedigitaliseerd en gedownsamled tot 16 kHz (16 bits). Ze werden uit de opnamen gesegmenteerd en opgeslagen als aparte geluidsbestanden.

2.2 Dataverwerking

De 813 stimuli werden beluisterd door drie beoordelaars. Deze beoordelaars werkten individueel en in hun eigen tempo. Ze kregen de stimuli een voor een en in een (verschillende) random volgorde te horen via een internetapplicatie³. Het was mogelijk om een woord meermaals te beluisteren. Er werd gescoord op de volgende zevenpuntsschaal:

1	2	3	4	5	6	7
lang	lang/kort	kort	kort/sjwa	sjwa	sjwa/zero	zero

Voor de ijking van de schaal werden vooraf een aantal prototypische voorbeelden geselecteerd voor de categorie n 'lang', 'kort', 'sjwa' en 'zero'. Voor stimuli die niet precies samenvielen met een van deze prototypes werden de tussenlabels 'lang/kort', 'kort/sjwa' en 'sjwa/zero' gebruikt. Zo

³ Deze internetapplicatie werd ontwikkeld door Theo Veenker (Universiteit Utrecht) en heet *wwstim*. Meer informatie is te vinden via <http://www.let.uu.nl/users/Theo.Veenker/personal/projects/wwstim/doc/nl/>.

vallen onder 'lang/kort' korte klanken die gerealiseerd worden met de klankkleur van hun lange pendant en lange klanken die de kwaliteit van een korte klank hebben. Zonder deze tussencategorie n zou onrecht worden gedaan aan de data. Omdat in de voorbereidende fase al gebleken was dat heel wat woorden nauwelijks nog herkenbaar zijn als ze uit de spontane spraak (en dus uit hun natuurlijke context) worden gesegmenteerd, werd ook in de keuzemogelijkheid 'onverstaanbaar' voorzien. Belangrijk is ten slotte nog dat alle beoordelaars opgegroeid zijn in de provincie Antwerpen.

Toen alle stimuli beluisterd en beoordeeld waren, vond een (streng) datareductie plaats. Alleen de stimuli waarover de drie beoordelaars het eens waren, werden verwerkt, dat wil zeggen drie identieke scores (bv. 1-1-1, 4-4-4) en scores waar maximaal een beoordelaar maximaal een punt afweek (bv. 1-1-2, 3-4-4). In het laatste geval werden de scores herleid tot de score die twee maal voorkwam (bv. 1-1-2 werd 1, 3-4-4 werd 4). Stimuli die voor onenigheid zorgden onder de beoordelaars (bv. 1-2-3, 2-4-4) of die voor een of meer beoordelaars onverstaanbaar waren, werden niet verwerkt. De kappascores bedroegen respectievelijk 0.32, 0.33 en 0.42. (Kappascores laten de mate van overeenkomst zien tussen de respectieve beoordelaars.) Bij een scoringsopdracht met acht opties (de zeven opties op de schaal plus de optie 'onverstaanbaar') is dat zeker geen slecht resultaat. Na de datareductie bleven er 549 stimuli (67,5%) over: 182 realisaties van *manier*, 144 realisaties van *moment* en 223 realisaties van *probeert*. Om een idee te geven van de uitval: 11,3% van de stimuli (92 gevallen) was voor minstens een beoordelaar onverstaanbaar en in 21,2% van de gevallen (172 stimuli) was de afwijking tussen de beoordelaars groter dan een punt.

2.3 Hypothesen

Aan de hand van het verzamelde materiaal kunnen een aantal hypothesen worden onderzocht. Als wordt aangenomen dat er een rechtstreeks verband bestaat tussen de dialectachtergrond van een spreker en zijn uitspraak van de standaardtaal, valt te verwachten dat er in Nederland meer doffe vormen zullen voorkomen dan in Vlaanderen. In Nederland komt reductie tot sjwa namelijk in vrijwel alle dialecten voor. In Noord-Belgi is dit type van reductie in een aantal dialectregio's echter erg zeldzaam (Stroop 1974). Bij deze hypothese vallen wel enkele kanttekeningen te plaatsen. Uiteraard *hoeft* er geen direct verband te bestaan tussen iemands streek van herkomst en zijn huidige standaardtaalklanken. Ten eerste zijn de dialecten in een aantal Nederlandse regio's vrijwel uitgestorven (De Vries, Willemys & Burger 1993:171). Erg veel invloed valt daarvan dus niet meer te verwachten. En ten tweede: wie nog wel een dialect met vocaalverdoeffing als moedertaal heeft, probeert die doffe vormen misschien juist zoveel mogelijk te bannen uit zijn standaarduitspraak, precies omdat ze het stigma 'dialectisch' dragen. Een andere verwachting is dat in Vlaanderen heel wat realisaties met korte vocaal zullen voorkomen. De Vlaamse taalnormeerders hebben er namelijk herhaaldelijk op gewezen dat Vlamingen in de eerste syllabe van een woord als *model* een korte vocaal gebruiken. In de Nederlandse uitspraakhandleidingen komt deze verzuchting veel minder vaak voor. In hoeverre we ook zerovormen zullen aantreffen, valt moeilijk te voorspellen. Over dit type reductie is namelijk nog vrijwel niets bekend. Het proefschrift van Ernestus (2000) laat alvast zien dat er in spontane spraak heel wat sterk gereduceerde vormen voorkomen.

3. Resultaten

Deze paragraaf is als volgt opgebouwd. Eerst wordt een globaal overzicht gegeven van de resultaten. Dan wordt nagegaan of Vlaanderen en Nederland een verschillend beeld opleveren⁴. Ten slotte worden de scores van de afzonderlijke woorden gepresenteerd.

De laatste kolom van Tabel 1 geeft een algemeen overzicht van de resultaten voor Vlaanderen en Nederland samen. De realisatie die het vaakst voorkomt, is die met korte vocaal (bv. *m[ɪ]ment*). In ruim tweederde van de gevallen gebruiken de leerkrachten deze variant. Lange klinkers blijken erg schaars te zijn. En hoewel er in de literatuur nauwelijks informatie te vinden is over de volledige reductie van vocalen, blijkt deze realisatie in ons standaardtaalcorpus ruim vertegenwoordigd: in bijna een tiende van de gevallen was geen vocaal meer te horen. Achter het hoge percentage korte vocalen blijkt echter een opmerkelijk Noord-Zuidverschil schuil te gaan (Pearson $X^2=199.9$, $DF=6$, $p<.01$). De Vlaamse informanten realiseerden in 86,8% van de gevallen een korte klinker, terwijl deze variant in Nederland maar bij 36,7% van de woorden voorkwam. Globaal kan worden gesteld dat er in Vlaanderen een variant is die duidelijk de bovenhand haalt (die met korte vocaal), terwijl het variatiespectrum in Nederland veel breder is. In Nederland wordt ongeveer een vijfde van de onbeklemtoonde vocalen gereduceerd tot sjwa (bv. *m[ɛ]ment*), en in nog eens een vijfde van de gevallen valt de vocaal zelfs volledig weg (bv. *'ment*). Of nog anders geformuleerd: de sterkere vormen van reductie (verdoeffing tot sjwa, volledig wegvallen van de vocaal) zijn typisch voor Nederland. In Vlaanderen komen deze varianten niet of nauwelijks voor.

Score	Nederland		Vlaanderen		Totaal	
	n	%	n	%	n	%
lang	6	2,9	2	0,6	8	1,5
lang/kort	16	7,7	30	8,8	46	8,4
kort	76	36,7	297	86,8	373	67,9
kort/sjwa	17	8,2	9	2,6	26	4,7
sjwa	38	18,4	0	0,0	38	6,9
sjwa/zero	10	4,8	0	0,0	10	1,8
zero	44	21,3	4	1,2	48	8,7
Totaal	207	100,0	342	100,0	549	100,0

Tabel 1: Verdeling van de diverse reductietypes, uitgesplitst voor Nederland en Vlaanderen⁵

Vervolgens wordt gekeken naar de factor *woord*. Worden alle woorden in dezelfde mate gereduceerd, of vindt in het ene woord vaker reductie plaats dan in het andere? Ook deze vraag blijkt alleen op een zinvolle manier te beantwoorden als de resultaten worden uitgesplitst volgens

⁴ Of er ook verschillen zijn tussen de respectieve *regio's* wordt toegelicht in een bijlage bij Kloots e.a. (2002).

⁵ Twee opmerkingen bij de tabellen uit dit artikel: (1) de percentages zijn afgerond tot op een cijfer na de komma, waardoor de som van de percentages uit een kolom soms niet precies gelijk is aan 100 en (2) als voor een kolom geldt dat $n < 100$, dan staan de corresponderende percentages tussen haakjes.

land (Tabel 2). In beide delen van het taalgebied zorgt de factor *woord* voor significante verschillen (Nederland: Pearson $X^2 = 216.7$, DF = 12, $p < .01$; Vlaanderen: Pearson $X^2 = 22.3$, DF = 8, $p < .01$). Twee van de drie woorden, *manier* en *moment*, vertonen in Nederland een heel ander reductiepatroon dan in Vlaanderen. Of beter gezegd: bij *manier* en *moment* treedt in Nederland variatie op, terwijl in Vlaanderen steeds de realisatie met korte vocaal overheerst. Bij *manier* komen in Nederland vooral sjwa-achtige scores voor. *Moment* wordt door ongeveer een derde van de Nederlandse leraren uitgesproken met een korte vocaal, maar het wordt ook door bijna de helft van hen gereduceerd tot een zerovorm. Bij *probeer(t)* overweegt de realisatie met korte vocaal zowel ten noorden als ten zuiden van de rijksgrens.

Score	<i>manier</i>				<i>moment</i>				<i>probeer(t)</i>			
	NL		VL		NL		VL		NL		VL	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
lang	0	(0,0)	0	0,0	3	(3,6)	0	(0,0)	3	(5,5)	2	1,2
lang/kort	0	(0,0)	4	3,5	9	(10,8)	6	(9,8)	7	(12,7)	20	11,9
kort	5	(7,3)	102	90,3	26	(31,3)	52	(85,3)	45	(81,8)	143	85,1
kort/sjwa	17	(24,6)	6	5,3	0	(0,0)	0	(0,0)	0	(0,0)	3	1,8
sjwa	38	(55,1)	0	0,0	0	(0,0)	0	(0,0)	0	(0,0)	0	0,0
sjwa/zero	4	(5,8)	0	0,0	6	(7,2)	0	(0,0)	0	(0,0)	0	0,0
zero	5	(7,3)	1	0,9	39	(47,0)	3	(4,9)	0	(0,0)	0	0,0
Totaal	69	(100,0)	113	100,0	83	(100,0)	61	(100,0)	55	(100,0)	168	100,0

Tabel 2: Verdeling van de diverse reductietypes voor elk woord afzonderlijk, uitgesplitst voor Nederland en Vlaanderen

4. Discussie

In deze studie wordt de uitspraak onderzocht van de vocaal in de onbeklemtoonde, open syllabe van drie bisyllabische woorden: *manier*, *moment* en *probeer(t)*. De realisatie met korte vocaal blijkt het vaakst voor te komen, zowel in Vlaanderen als in Nederland. In Vlaanderen ondervindt de korte variant maar weinig concurrentie: hij wordt gebruikt in 87% van de gevallen. Het advies van taalnormeerders om voor de lange vocaal te kiezen heeft dus tot nu toe weinig effect gehad. Maar ook in Nederland blijkt de realisatie met lange klinker absoluut niet populair te zijn. Het gebruik van de korte vocaal in deze positie is dus duidelijk geen typisch Vlaams fenomeen.

Verdoffing komt alleen voor in het Nederlandse materiaal. In ongeveer een vijfde van de gevallen is in plaats van een volle vocaal een sjwa te horen. Dat er in Nederland meer verdoffing zou voorkomen dan in Vlaanderen, viel te verwachten. In de dialecten van Noord-Belgi komt deze vorm van reductie immers minder frequent voor dan in Nederland (cf. Stroop 1974). Maar dat er in Vlaanderen helemaal geen sjwavormen blijken voor te komen, is toch wel merkwaardig. Een vierde van de Vlaamse informanten is immers afkomstig uit Belgisch-Limburg, een gebied waar verdoffing overvloedig voorkomt in de dialecten. Dat zelfs hier niemand een verdopte vorm heeft gebruikt, zou te maken kunnen hebben met het feit dat deze variant in Vlaanderen altijd op scherpe afkeuring kon rekenen bij taalnormeerders. De verdopte vormen dragen werkelijk het stigma 'dialectisch' en zijn ook zelden of nooit te horen op radio en televisie. Door hun opleiding

(die vaak ook uitspraaktraining inhield) zijn leerkrachten Nederlands zich hiervan wellicht nog beter bewust dan niet taalkundig geschoolde sprekers. Bij heel wat leraren Nederlands leeft bovendien de overtuiging dat ze het aan hun status verplicht zijn om (ten minste in wat formelere situaties) dialectische klanken te vermijden.

Naast de categorie n 'kort' en 'sjwa' was er in Nederland nog een derde realisatie flink vertegenwoordigd. In bijna een vijfde van de gevallen werd de vocaal volledig gereduceerd ('zero'). Vergelijking met de literatuur is hier onmogelijk, eenvoudigweg omdat dit type van reductie tot nu toe niet echt systematisch onderzocht werd. Dat er zo weinig bekend is over het syncopeverschijnsel, komt mogelijk omdat het specifiek is voor spontane spraak. Onderzoekers lijken vaak op te zien tegen de praktische moeilijkheden die dit type materiaal oplevert (zie bv. Rischel 1992:379, Ernestus 2000:81ff.). Mogelijk hebben taalnormeerders geen aandacht voor het fenomeen omdat ze ervan uitgaan dat iedereen uit zichzelf wel weet dat deze zwaar gedeformeerde varianten niet thuishoren in de standaardtaal.

De drie onderzochte woorden blijken een verschillend reductiepatroon te vertonen. Misschien moet de oorzaak daarvan gezocht worden in de fonetische omgeving van de onbeklemtoonde vocaal. Opvallend is bijvoorbeeld dat de ongeaccentueerde vocaal uit *manier* en *moment* omgeven wordt door consonanten die fonetisch erg op elkaar lijken. Mogelijk draagt dit er toe bij dat de vocalen wat makkelijker gereduceerd worden. Ook de woordfrequentie zou een rol kunnen spelen. Op dit moment beschikken we echter nog niet over woordfrequentiegegevens, gebaseerd op een uitgebreid corpus van gesproken Standaardnederlands voor Nederland en Vlaanderen. De bestaande bronnen m.b.t. woordfrequentie zijn (hoofdzakelijk) gebaseerd op corpora van geschreven taal (Uit den Boogaart 1975, Baayen e.a. 1995), en/of op een corpus van gesproken taal uit een welbepaalde (Nederlandse) regio (De Jong 1979, zie ook Heikens 1978). Wellicht beschikken we binnenkort wel over de nodige frequentie-informatie via het *Corpus Gesproken Nederlands*⁶.

Een andere factor die de kans op reductie wel eens zou kunnen beïnvloeden, is het al dan niet voorkomen in een (semi-)vaste uitdrukking. Omdat we gefascineerd waren door het hoge percentage zerorealiserings bij *moment* werd achteraf nagegaan uit welke context(en) dit woord afkomstig was. *Moment* bleek maar liefst 106 keer geregistreerd te zijn in de uitdrukking *op een gegeven moment* (103 keer in Nederland, 3 keer in Vlaanderen). In geen enkel geval was er nog een volle vocaal of zelfs maar een duidelijke sjwa te horen. Vanuit psycholinguïstisch perspectief rijst de vraag in hoeverre de lexicale representatie van *moment* in de uitdrukking *op een gegeven moment* overeenkomt met de lexicale representatie van het zelfstandig gebruikte *moment*. Wellicht hebben we in de uitdrukking *op een gegeven moment* te maken met een geautomatiseerde vorm, een soort routine waarin het articulatorische detail vervaagd is.

5. Conclusie

In deze bijdrage werd gerapporteerd over een onderzoek naar vocaalreductie in de ongeaccentueerde, open syllabe van drie frequente, bisyllabische woorden: *manier*, *moment* en *probeert*. Er werden drie types van reductie onderscheiden: vocaalverkorting, verdoffing tot sjwa en volledige reductie. Bij de beoordeling werd gewerkt met een zevenpuntsschaal met 'lang'

⁶ Informatie over het Corpus Gesproken Nederlands is te vinden via <http://www.lands.let.kun.nl/cgn/home.htm>.

en 'zero' als extreme waarden. De realisatie met korte vocaal bleek het vaakst voor te komen. In Vlaanderen lijkt het zelfs zowat de enige mogelijkheid te zijn. Verdoffing tot sjwa en volledige wegval van de vocaal zijn dan weer typisch voor Nederland. In elk geval is er in Nederland veel meer variatie te vinden dan in Vlaanderen. Opvallend was dat de drie woorden een verschillend reductiepatroon vertonen.

Deze studie biedt heel wat mogelijkheden voor boeiend vervolgonderzoek. Zo rees het vermoeden dat het al dan niet voorkomen in een (semi-)vaste uitdrukking de kans op reductie wel eens zou kunnen verhogen. Ook de invloed van de fonetische omgeving en de woordfrequentie verdient nadere studie. Andere factoren die mettertijd zeker de nodige aandacht moeten krijgen, zijn de samenhang tussen de mate van vocaalreductie en de plaats van articulatie, het aantal syllaben en de plaats van de klinker in het woord. In elk geval heeft deze studie al laten zien dat het dankzij een combinatie van moderne techniek en oudvaderlijk geduld wel degelijk mogelijk is om meer inzicht te verwerven in "the most basic type of communicative use of language" (Rischel 1992:380).

Literatuurlijst

- Baayen, R.H., R. Piepenbrock & L. Gulikers (1995), *The CELEX Lexical Database (CD-ROM). Linguistic Data Consortium*, Philadelphia: University of Pennsylvania, 2nd release.
- Blancquaert, E. (1957), *Praktische uitspraakleer van de Nederlandse taal*, Antwerpen: De Sikkel, 5de uitg.
- Bolkestein, G. e.a. (1939), Rapport der commissie ter bevordering van een meerverzorgd mondeling taalgebruik, *Levende Talen* nr.104: 84-99.
- Booij, G.E. (1995), *The Phonology of Dutch*, Oxford: Clarendon Press.
- de Groot, A.W. (1932), De fonologie van het Nederlands, *Nieuwe Taalgids* 26: 10-19.
- de Jong, D. [red.] (1979), *Spreektaal. Woordfrequenties in gesproken Nederlands*, Utrecht: Bohn, Scheltema & Holkema.
- Demanet, F. (1939), *Zuiver spreken. Een handboek voor onderwijzers, een leerboek voor normaal- en middelbaar onderwijs*, Lier: Van In & co.
- De Schutter, G. (1975), De plaats van de « in een fonologische beschrijving van het Nederlands, *Leuvense Bijdragen* 64: 173-202.
- de Vries, J.W., R. Willemyns & P. Burger (1993), *Het verhaal van een taal. Negen eeuwen Nederlands*, Amsterdam: Prometheus.
- Ernestus, M. (2000), *Voice Assimilation and Segment Reduction in Casual Dutch. A Corpus-Based Study of the Phonology-Phonetics Interface*. Proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam, Utrecht: LOT.
- Geeraerts, D. (2001), Een zondagspak? Het Nederlands in Vlaanderen: gedrag, beleid, attitudes, *Ons Erfdeel* 44: 337-343.
- Heemskerk, J. & W. Zonneveld (2000), *Uitspraakwoordenboek*, Utrecht: Het Spectrum.
- Heikens, H. (1978), Een sociolinguïstisch opgebouwd corpus Amsterdamse spreektaal, *Taal en Tongval* 30: 36-49.
- Kager, R. (1989), *A Metrical Theory of Stress and Destressing in English and Dutch*. Proefschrift Rijksuniversiteit Utrecht, Dordrecht: ICG Printing.
- Kloots, H., G. De Schutter, S. Gillis & M. Swerts (2002), Verdoffende vocalen en klinkers die verdwijnen. Ms. Universiteit Antwerpen.
- Koopmans-van Beinum, F.J. (1982), Akoestische en perceptieve aspecten van klinkercontrastreductie en de rol van de fonologie, *Spektator* 11: 284-294.

- Linthorst, P. & G. Leerkamp (1969), *De zuivere uitspraak van het Nederlands*. Uitg. verzorgd door G. Leerkamp, G.E. Linthorst & M. Galle, Groningen: Wolters-Noordhoff, 9de dr.
- Martin, W. (1968), De verdoeffing van gedekte en ongedekte e in niet-hoofdtonige positie bij Romaanse leenwoorden in het Nederlands, *Nieuwe Taalgids* 56: 162-181.
- Mussche, A. (1962), *Handleiding voor de praktijk van het Algemeen Beschaafd*, Brussel: A. De Boeck.
- Nooteboom, S.G. (1972). *Production and Perception of Vowel Duration*. Proefschrift Universiteit Utrecht, Eindhoven: Centrex [= *Philips Research Reports Supplements* 5]
- Rischel, J. (1992), Formal linguistics and real speech, *Speech Communication* 11: 379-392.
- Scharp, L. (1912), *Nederlandsche uitspraakleer*, Lier: Van In.
- Scherps, G. (1979), *Nederlandse uitspraakleer*, Leuven: Acco. [= *Contrastive Analysis Series* 7]
- Smakman, D. & R. van Bezooijen (1997), Een verkenning van populaire ideeën over de standaardtaal in Nederland, in R. van Bezooijen, J. Stroop & J. Taeldeman [red.], *Standaardisering in Noord en Zuid* [= *Taal & Tongval*, themanummer 10], 126-139.
- Smedts, W. & W. Van Belle (1993), *Taalboek Nederlands*, Kapellen: De Nederlandsche Boekhandel, uitg. Pelckmans.
- Stroop, J. (1974), Iets over de uitspraak van de protonische vokaal in Romaanse leenwoorden, *Nieuwe Taalgids* 67: 314-330.
- Uit den Boogaart, P.C. [red.] (1975), *Woordfrequenties in geschreven en gesproken Nederlands*, Utrecht: Oosthoek, Scheltema & Holkema.
- van Bakel, J. (1976), *Fonologie van het Nederlands - synchron en diachroon*, Utrecht: Bohn, Scheltema & Holkema.
- van Bergem, D. (1995), *Acoustic and lexical Vowel Reduction*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam, Amsterdam: IFOTT [= *Studies in language and language use* 16]
- van Bree, C. (1987), *Historische grammatica van het Nederlands*, Dordrecht: Foris Publications.
- Van de Velde, H. & M. Houtermans (1999), Vlamingen en Nederlanders over de uitspraak van nieuwslezers, in E. Huls & B. Weltens [red.], *Artikelen van de Derde Sociolinguïstische Conferentie*, Delft: Eburon, 451-462.
- van Haeringen, C.B. (1957), Herverfransing, *Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen*, nieuwe reeks, deel 20, nr.5. Herdr. in *Gramarie. Keur uit het werk van zijn hoogleraarstijd*, Utrecht: H&S Publishers, 1979, 247-279.
- Van Haver, J. (1972), *De uitspraak van het Nederlands. Een beknopte handleiding*, Leuven: Acco, 2de uitg.
- van Hout, R., G. De Schutter, E. De Crom, W. Huynck, H. Kloots & H. Van de Velde (1999), De uitspraak van het Standaard-Nederlands: variatie en varianten in Vlaanderen en Nederland, in E. Huls & B. Weltens [red.], *Artikelen van de Derde Sociolinguïstische Conferentie*, Delft: Eburon, 183-196.
- Van Maele, G. (1972), *Handleiding bij de uitspraakleer*. M.m.v. G. Vermeersch. Lier: Van In.
- van Oostendorp, M. (2000), *Phonological Projection. A Theory of Feature Content and Prosodic Structure*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Van Roey, P. & L. Frateur (1981), *Mijn woord, uw woord*, Antwerpen/Amsterdam: De Nederlandsche Boekhandel, 6de dr.
- Veldkamp, K. (1911), *De techniek van het spreken. Leer- en oefenboek ten gebruike bij het onderwijs in stemvorming, uitspraak en voordracht*, Groningen: J.B. Wolters.
- Veldkamp, K. (1973), *De techniek van het spreken. Handboek voor oefening van adem, stem en uitspraak*, bewerkt door A.G. Zijderveld-Menalda, Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Verachtert, E. (1911), *Theoretische en practische uitspraakleer der Nederlandsche taal*, Brugge: J. Houdmont-Carbonez.

* De eerste en de laatste auteur zijn respectievelijk Aspirant en Postdoctoraal Onderzoeker van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek - Vlaanderen.